

В. В. Маліков

НАЙМАННЯ ПАСТУХА НА СЛОБОЖАНЩИНІ У II ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ

У статті вивчено значення наймання пастуха в побутуванні способів випасу худоби, звичаєво-правових уявленнях та соціальному житті слобожанського селянства. Аналіз етнографічних джерел II половини XIX – початку XXI століть дозволив встановити напрями змін досліджуваного явища та їх вплив на господарство, громадські відносини, соціалізацію, традиційні вірування та уявлення селян.

Ключові слова: наймання, випас, пастух, Слобожанщина, звичаєве право, соціалізація.

В умовах значних і стрімких змін соціально-економічного життя українського села II половини XIX – початку XXI століть, селяни були змушені шукати відповідні цим умовам способи господарювання, в тому числі й утримання та випасання великої рогатої худоби. Залучення найманої праці для випасання худоби в селянських господарствах є важливим явищем не тільки економічного, а й громадського життя слобожанського селянства. Вивчення цього явища дозволяє розкрити особливості звичаєво-правових відносин та соціонормативної культури українців, а діахронічний аспект даного дослідження дає змогу простежити зміни в системі цінностей та норм слобожанського селянства в означений період.

За відсутності спеціальних праць, присвячених висвітленню змін способів випасання худоби на Слобожанщині в II половині XIX – на початку XXI століть, існує ряд етнографічних розвідок та досліджень, в яких проводиться синхронічне вивчення способів випасання худоби на значних територіальних масивах українських і російських етнічних земель. Важливі фактичні матеріали та теоретичні узагальнення містять праці дослідників звичаєво-правових відносин і громадського життя українського і російського селянства зазначеного періоду. Праця П. С. Єфименка [2] є комплексним дослідженням щодо побутування звичаїв найму пастухів на території північних та центральних російських губерній, а також на українських землях, підвладних Російській імперії. На основі залучення широкого кола джерел (польові матеріали, судові справи, місцеву пресу, свідчення, надіслані його кореспондентами), П. С. Єфименко проводить аналіз залежності способів випасання худоби від соціальних, економічних, географічних чинників та особливостей селянського світогляду і вірувань. Суттєвою частиною історіографічної бази щодо поставленого питання у II половині XIX століття – на початку XX століття є праці П. П. Чубинського [10], О. Ф. Кувеньової [7] і Т. Б. Щепанської [13]. Особливо слід відзначити останнє дослідження, в якому авторка розглядає звичаєво-правові уявлення у тісному зв'язку зі світоглядом селянина, нашаруваннями архаїчних вірувань щодо постаті пастуха. Важливою частиною концепції Т. Б. Щепанської є дослідження становища пастуха у громаді крізь протиставлення землероб – неземлероб. Роботи П. П. Чубинського, О. Ф. Кувеньової, Н. Заглади [4], О. Воропая [1] дають необхідні відомості щодо способів випасання великої рогатої худоби в Україні II половини XIX – XX століть. Узагальнені відомості з даної теми містяться і в енциклопедичних виданнях [11; 12].

У дослідженні звичаєво-правових норм та світоглядних уявлень, пов'язаних з випасанням худоби на Слобожанщині наприкінці XIX – на початку XX століть, суттєве значення мають етнографічні матеріали, зібрані та опубліковані тогочасним дослідниками в ряді видань [15; 9; 8; 6; 5; 3]. Ці праці містять у формі етнографічних описів вагомий фактичний матеріал та теоретичні рефлексії щодо даної теми, що дозволяє зарахувати їх як до джерельної бази, так і до історіографії даного дослідження. Основним джерелом вивчення змін у способах випасу худоби у XX – на початку XXI ст. є зібрані за участю автора матеріали фольклорно-етнографічної експедиції 2004 р.

Автор даної статті має на меті з'ясувати роль звичаїв наймання у побутуванні та зміні способів випасу худоби в селянських господарствах Слобожанщини II половини XIX – початку XXI століть.

У Харківській губернії на межі XIX – XX століть господарі могли випасати свою худобу як у спільному для всього села стаді, так і окремо від нього. Існували наступні способи випасання великої рогатої худоби. Із селянської худоби утворювали спільну череду, яку випасав громадський чередник, тобто пастух, найнятий громадою. Селяни мали право випасати необмежену кількість голів худоби у цьому стаді. Сторонні особи, які не належали до громади, але проживали у селі і володіли худобою, платили за випасання громаді за кожен голіву, понад те мусили платити і пастуху громадського стада, незважаючи на те, чи пасеться їх худоба у спільному стаді, чи ходить за окремим пастухом [15, 1896, вып. 10, с. 412, 420-421]. Такі звичаї можна порівняти із нормами, розповсюдженими у російських губерніях в II половині XIX століття. Там, як правило, худобу зганяли у мирське стадо всі господарі; якщо хтось бажав випасати свою худобу «особняком», йому не робили перепон, але такий селянин все одно мусив платити мирському пастуху згідно кількості голів худоби. Він звільнявся лише від почергового утримання пастуха [2, с. 49-50]. На Слобожанщині окремі господарі, які мали багато своєї худоби, наймали робітника-пастуха або доручали випасання своїм синам. Інколи хазяїн худоби випасав пару волів або коня по «зворотам» та «облогам», там, де неможливо було випасати ціле стадо [15, 1896, вып. 10, с. 421]. У пастухи йшли, як правило, люди бідні, сироти. «Оцей хлопець, в його нема ні батька, не матері, а хоть єсть мати, а батька немає, а йому треба обується, одіється; от він і наймається до оцього дядька пасти скотину... Мій батько, він остався без батька і матері п'яти год. І в одного дядька він виростав. Єсли хазяїн осей, а в нього десять штук скотини, то він такого хлопця наймає, ну, а по договору шо. Большинство, тоді було большинство, шо – ланці-дранці. Він живе, допустім, із матер'ю і немає нічого, от він і наймається.» [19].

Велика роль у пастухівництві належала дітям. На Слобожанщині, як і в інших українських землях, діти починали пасти з п'яти років. У цьому віці їм доручали пасти гусей. Коли дитині виповнювалося сім років, вона починала пасти свиней і овець, кіз. З 9-10 років діти випасали велику рогату худобу і коней. Н. Заглада відзначає, що у віці 12-13 років про дитину на Чернігівщині говорять, що вона – надійний пастух, у шкоду не пустить, не погубить, і займе, і прижене худобу. Тут дитину, яка пасла свиней, дражили «свинопасом», а ту, що пасе овець, називали «чередником». У Слобідському краї ж «чередником» називали хлопця, який пас велику рогату худобу («череду», «товар»), а овець («ватагу») пас «вівчар», «свинар» гнав «черідку» (свиней); загальна назва для дітей, що пасли худобу, була «пастушок», для дівчат ще «нянька» [5, с. 2; 4, с. 98; 1, с. 308].

У 20-ті роки XX століття господар доручав пасти худобу своїм дітям. «Виганяв я 18 штук крупного рогатого скота із свого двору, а сусід – 24 штуки. А він був од мене на дві неділі старший тільки. Сам. У тебе – 10 штук, у того – 4 корови, а в мене – восемнадцять штук, а в того – двадцять ... – ото стадо виганяли і пасли.» [19]. «Своя сім'я пасла, чередів тоді не було. Тоді кождий же на своєму участку пас, не на общому. Ніде не наймали пастухів.» [16].

Продовжувало існувати і наймання пастухів окремими господарями. «Петя був робітник. Хлопчиком був, годів десять так. Пастушком. Та з батьком договорювались. Батько в його був, бедно жили так.» [17]. При чому підлітки-пастухи, які пасли хазяйську худобу, могли залучатися і до інших робіт, тобто були радше наймитами, аніж найманими пастухами: «У мого батька найнявся пасти скотину, ну, і він ото пасе, Влас, Власом зове. «Влас, завтра поїдем, пособиш мені у боронках коні возить». – «Поїдемо, поїдемо». Йому шо, всьо равно, шо біля скотини ходити, шо там ходити.» [19]. Приблизно в цей час (хоча далеко не всюди) зустрічаємо свідчення про спосіб випасання худоби «по череді». «Не наймали, тоді по череді; ніхто не платив, все по череді було.» [18]. Варто відзначити, що у досліджуваних автором джерелах, які стосуються випасання худоби на Слобожанщині на межі XIX – XX століть, способу випасання худоби «по череді» не зафіксовано. Взагалі у I половині XX століття (починаючи з 20-х років) співіснували різні способи випасання худоби. «Разно було: і самі пасли, і пастухів наймали.» [26], «Пасли по череді.» [30], «Наймали, білі даже й найняті пастухи раньше» [20]. Вважаємо за потрібне зазначити, що подібна зміна способів випасання худоби зафіксована і в інших регіонах України. Так, Н. Заглада у своїй праці 1929 року пише, що на Чернігівщині у селі Старосілля «худобу, як переказують люди, пасли громадські пастухи і лиш недавно цей звичай зник; почасти сліди його лишилися в звичаю

наймати для цього дітей, що за плату разом з худобою своїх батьків пасуть ще й чужу худобу» [4, с. 54]. Взагалі характерним явищем протягом II половини XIX – на початку XXI століть є те, що в Слобідському краї пастухами були підлітки – наймити (як правило, сироти [8, с. 19]) чи ті, які пасли батьківську худобу. При цьому діти часто пасли худобу із дідами, старші діти – із молодшими. Таким чином переймався необхідний досвід і знання.

Поняття «випасати по череді» існує в усіх обстежених під час експедиції селах і має однаковий зміст. Спільне стадо великої рогатої худоби з усього села або його частини випасається самими хазяїнами худоби по черзі. Кожний двір, коли настає його черга, зобов'язаний відпасти громадське стадо стільки днів, скільки голів худоби він має. В залежності від кількості худоби для кожного господаря протягом року його черга може наставати кілька разів. «А січас по череді пасуть: мені ось осередь приходе, там стадо 45 коров, як 40 день пройшло чи там сорок п'ятий, я вже знаю, шо мені гнати пасти» [18]. Кількість пастухів, що пасуть худобу, залежить від волі та вправності них самих. «Пасуть усі, в кого які пастухи. В завісімісті от стада – 3-4 чоловіка. Єслі в цьом стаді до 170 голів, то, конешно, двом чоловікам важко» [27]. В деяких селах чергу відпасали два двори одночасно.

Вірогідно, що починаючи з середини XX ст. випасання «по череді» стає чи не єдиним способом, яким користуються селяни. Разом з тим до випасання худоби таким чином продовжують залучати дітей [24; 25; 27]. В селі В'язове на Белгородщині «пасли каждый свою, оце тоді, а коли вже діти в школу всі йшли була черга оце. Коров пасли. Пасли всі дівчата і хлопці, хто в школу ходив. Малі, школьники. ... Як школу заканчуем, так і починали пасти. Ні, оце прийдем до школи (до обід же школа), а там же дві сміни не було, после обід ідем пасти, а на канікулах повністю пасли, в лісі ми пасли. А тоді вже як ідем у школу і починається череда, як у нас називали її, а тоді цей по череді пасли» [24]. В 1920-1930-х рр. зафіксовано і випасання худоби дітьми в якості найнятих пастухів [17; 19]. В цих випадках наймання мало значення для успішної соціалізації у господарському та сімейному плані дітей бідноти та сиріт, зберігаючи в цьому свій традиційний характер.

Разом з випасанням «по череді» наприкінці XX – на початку XXI століть існує і звичай наймання пастуха. Деякі господарі, щоб звільнитися від обов'язку самим випасати стадо, наймають людей, що роблять це за них. Проте наймання таких пастухів важко виділити як окремий спосіб випасання худоби, оскільки воно існує у рамках випасання «по череді»: двір, коли до нього дішла черга, виставляє у пастухи замість члена сім'ї такого найманого пастуха. «Щась в основном нанімають, всяких безробітних, всяких таких более-менее. Наймають за гроші. Ну, в основном, конешно, за гроші то шо нанімають, щас в селі дуже багато безработних» [27]. «Січас наймають оце, як корову держе, а сама уже баба важко там пасти, так пастуха наймають» [16].

У зв'язку із змінами способів випасання великої рогатої худоби мали свої відмінності і особливості обов'язки та відповідальність громади, господаря, пастуха. На межі XIX – XX століть окремий господар чи усі хазяїни у селі, худобу яких випасав пастух, несли певні обов'язки щодо нього. Одним з найважливіших аспектів була платня. У цей час на Слобожанщині пастухові платили переважно грошима. При наймі пастухові могли давати завдаток для сплати податей [15, 1887, вып. 1, с. 77, 79]. Розмір платні пастуху вираховували відповідно до кількості худоби, яку він повинен випасати. Маємо статистичні дані про оплату праці пастуха у всіх повітах Харківської губернії [14, с. 37]. На розмір платні великий вплив мали здібності пастуха, в тому числі магічні («знаючий» пастух отримував більше, ніж «незнаючий»), фінансова спроможність селян оплатити його послуги, певну роль відігравало і те, хто був наймачем (громада чи окремий господар), відмінності у розвитку скотарства різних повітів [2, с. 19, 30-31, 59-60; 10, с. 77-78].

Певні дані про умови наймів пастуха маємо із експедиційних матеріалів. «Наймали пастухів, это в договорі у каждого. Єслі хазяїн осей, а в нього десять штук скотини, то він такого хлопця наймає, ну, а по договору шо... Да платять до Покрови, договор був до Покрови. Ото, значить, на Покрову йому хазяїн дольжин хороші сапоги, хороший костюм, теплий піджак, шапку – оце він должен йому... . На общем столі. І як поганий хазяїн, то він і в торбу дає шось там таке, а хороший – півлітрову банку масла слівочного до обід, кусок сала – кормив хорошо; ну, а як жлоб, так він і сам жлоб» [19]. «Наймали. Годували, договорювались: штани, сорочку ото; грошей там чи

пшениці, чи жита дають» [17]. «Пастух займає усю череду і гоне, пасе. І за це йому дають обов'язково обідать і полудень дають: молоко там, сало дають. Не, не один. Ну, смотря скільки худоби, і багато так і двоє, і троє пасло. А тоді вже осінню розщитуються зерном, дінгями, ну, то по договору, як договоряться» [30]. Отже, приблизно у 20-30-х роках ХХ століття платня носила договірний характер. Господарі, які наймали пастухів, зобов'язувались оплачувати їх працю грошима або зерном, утримувати їх, харчувати, давати одяг. Утримання найманих пастухів, їх годування було обов'язковим і у середині ХХ – на початку ХХІ століть. Так, у селі Волохів Яр [22] пастуха, найнятого пасти громадське стадо, кожного дня годували і давали сумку із харчами господарі худоби по черзі: кожен, коли черга переходила до нього, годував стільки днів, скільки в цього господаря паслося худоби в стаді. До речі, звичай давати гроші пастухові замість утримання і годування був розповсюджений і століттям раніше у російських губерніях, в Україні у II половині ХІХ століття чередник також отримував харчування [2, с. 38-40]. «Да, я їм даю утром сумку і плачу, 10 рублей в день одному, еслі пасуть двоє – 20 рублей. Все, шо есть дома даю їсти» [28]. «І за це йому дають обов'язково обідать і полудень дають: молоко там, сало дають» [30]. Коли господар доручав випасання худоби своїм дітям, їм також давали на пасовище торбу із харчами, куди мати клала хліба, шматок сала, а як нема сала, то давала в пляшку молока чи фруктів [4, с. 98].

Обов'язок пастухів – дбати про худобу, старатися знайти для неї добру пашу й своєчасно її напоїти, пильнувати за тим, щоб худоба не робила шкоди в полі, а крім того, щоб не розгубити худобу й пригнати її ввечері додому [1, с. 305]. Стосовно відповідальності пастухів у разі незадовільного виконання своїх обов'язків у кінці ХІХ – I половині ХХ століть на Слобожанщині маємо обмежені відомості. Так, у випусках «Харківського збірника» у рамках відповіді на надіслану по повітах програму подані дані про відповідальність за шкоду полям, зроблену худобою. Відшкодування господарю поля за вчинену шкоду платив хазяїн худоби, але останній мав право вимагати компенсації у пастуха, який випасав його худобу. Як правило, господар худоби вираховує гроші, сплачені власнику угідь, із платні пастуха. [15, 1896, вып. 10, с. 392, 420-421, 457, 490; 15, 1897, вып. 11, с. 485; 1898, вып. 12, с. 16, 25, 35, 43, 51, 73, 83, 91, 98, 111, 122, 131, 136, 141, 161] У II половині ХХ – на початку ХХІ століть, якщо при випасанні худоби «по череді» певний господар наймає для цього пастуха, то відповідальність за втрату худоби чи шкоду несе пастух. «Та, пастуха будуть, як пропасе, тоді буде винуватувати... Он пропала, два года пройшло, не вернулась корова... Так той, що пас коров, купив, заплатив за корову. Значить цей, шо пропас, тому чоловікові купив корову» [17].

Важливим є той факт, що наприкінці ХІХ століття пастух, найнятий громадою, відповідав за збереження стада в цілості і за зроблену худобою шкоду [15, 1896, вып. 10, с. 420-421]. Поряд з тим у Хотомлянській волості при пошкодженні приватної власності стадом громади збитки сплачуються відповідно до кількості худоби кожного господаря [15, 1896, вып. 10, с. 446]. Можемо провести пряму паралель із відповідальністю найманого пастуха, який пасе худобу окремого господаря. Громада виступала в якості того ж хазяїна худоби, який зобов'язаний відшкодувати збитки від потрапи господарю поля і, в свою чергу, утримувала ці кошти з платні пастуха. Отже, різні способи випасання худоби ґрунтуються на спільних звичаєво-правових нормах.

Складнішою справою є рівень відповідальності пастуха при випасанні великої рогатої худоби «по череді» у II половині ХХ – на початку ХХІ ст. З одного боку, у с. Іванівка, коли пастух загубив корову, то громада вирішила, що пастух не зможе за неї заплатити, і селяни, зібравши кошти, самі відшкодували втрату худобини її господарю. Відповідальність за загибель худоби знімалася із пастуха і у наступних випадках. «А в соседки оце тутечки загинула коровка, обдулась корова. Причом тут пастух, пастух не винуватий» [23]. «А ось у мого сина цей год корова була до бика, і там бик плигав і спину, зовсім спину перебив ногою. Пастух прибіг, сказав... Винна худоба, а не пастух» [16]. «Бувало таке, шо після дощику десь многолетник (є така дуже сочна трава), було таке у нас, ну, нічого, люди свої, нічого нікого ніколи не наказував, ніколи не наказували, яось мирним путем» [21]. В усіх інших випадках «винуватий він, якщо пропасе корову» [29]. «Ну, так то же пастух буде відповідати, розплачуватися, шкоду як зробить у городі» [16]. «Отут, я знаю, у Лебежому пастухи пасли, по череді пасли і загубили тьолку. Так той пред'явив йому іск, щоб він заплатив за тьолку» [26].

Отже, при випасанні великої рогатої худоби «по череді» пастух мав доволі високий ступінь відповідальності за втрату худоби або шкоду полям. Однак, виходячи із вимог та умов, які висувалися до особи найманого пастуха, можна дійти висновку про відмінність причин цієї відповідальності у порівнянні з дореволюційним часом. Найманий пастух II половини XIX – початку XX ст. мусив бути «професіоналом», володіти не тільки практичними навичками випасання худоби, а й сакральним знанням, що стосується цієї справи. Пастух кінця XX – початку XXI століття має бути хіба фізично спроможним доглядати за худобою, жодних «спеціальних» знань селяни від нього не очікують. Відповідальність пастуха за втрату худоби була лише у випадку його безпосереднього недбалства і недогляду. Таку зміну можна пов'язати із руйнацією традиційних вірувань і світогляду слобожанського селянства.

У звичаях наймання пастуха в XX – на початку XXI ст. простежуються найзагальніші уявлення про платню, обов'язки та відповідальність наймита та наймача, співвідносні зі звичаєво-правовим комплексом наймання II половини XIX – початку XX ст. Не зважаючи на те, що звичай наймання пастуха для випасу худоби зберігся до нашого часу, його господарче призначення і соціокультурна роль в житті селянства змінилися. Протягом XX століття на Слобожанщині відбувається трансформація звичаєво-правових уявлень стосовно випасання великої рогатої худоби. На межі XX-XXI ст. наймання пастуха здебільшого не є самостійним способом випасу, а виконує допоміжну роль в умовах випасання худоби «по череді»: господарі, які не можуть самостійно відбутися своєю чергу, наймають для цього пастуха. Однак праця останнього, за певним виключенням, не сприймається селянами ані як постійна і основна діяльність, ані як така, що потребує певної сукупності набутих навичок та знань. Разом з тим наймання пастуха зберегло функцію підтримки слабких матеріально і / або фізично односельців. Селяни старшого віку мають уявлення і про значення такого наймання у процесі соціалізації особистості у трудовому аспекті, хоча наразі така його роль помітно зменшилася.

Література

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнограф. нарис. – Х.: Фоліо, 2004. – 508 с.
2. Ефименко П. Договор найма пастухов. – СПб., 1887. – 116 с.
3. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по этнографии края. – Т. 1 / Под ред. В. В. Иванова. – Х.: Тип. губ. правления, 1898. – 1044 с.
4. Заглада Н. Побут селянської дитини: матеріали до монографії с. Старосілля // Матеріали до етнології. – Вип. 1. – К., 1929. – 260 с.
5. Иванов В. В. Современная деревня в Харьковской губернии // Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю». – Вып. 7. – 1893. – С. 2-38.
6. Иванов П. В. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии // Сборник ХИФО. – Т. 17. – Харьков, 1907. – 216 с.
7. Кувеньова О. Ф. Громадський побут українського селянства. – К.: Наукова думка, 1966. – 135 с.
8. Никонов Ф. Быт и хозяйство малороссов в Воронежской губернии // Памятная книжка Воронежской губернии. – Воронеж: Тип. губ. правления, 1871. – 116 с.
9. Сумцов Н. Ф. Очерки народного быта. – Харьков: Печатное дело, 1902. – 56 с.
10. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Имп. Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. – Т. 6. – СПб., 1872.
11. Украинцы. – М.: Наука, 2000. – 535 с.
12. Українці: історико-етнографічна монографія у двох книгах. Книга 2. – Опішне: Українське народознавство, 1999. – 544 с.
13. Щепанская Т. Б. Неземледелец в земледельческой деревне: обрядовое поведение (северно-русская зона, XIX – нач. XX в.) // Этнокультурные традиции русского сельского населения XIX – начала XX вв. – М.: Наука, 1990. – С. 5-37.
14. Статистический ежегодник. 1915. Издание Харьковской губернской земской управы. – Х.: Товарищество «Печатня С. П. Яковлева». – 1916.

15. Харьковский сборник. Лит.-науч. прил. к «Харьковскому календарю». – Вып. 1-12. – Х.: Губернская типография, 1887-1898.
16. Бакаєва Олександра Іванівна, 1916 р. н., записано в с. Леб'яже Чугуївського р-ну Харківської обл. 11.08.2004.
17. Бурма (Юрченко) Марія Артемівна, 1926 р. н. (родом з с. Юрченкове), записано в с. Базаліївка, Чугуївського р-ну Харківської обл. 10.08.2004.
18. Головахін Микола Прокопійович, 1928 р. н., записано в с. Мосьпанове, Чугуївського р-ну Харківської обл. 13.08.2004.
19. Жарко Степан Трохимович, 1918 р. н., записано в с. Мосьпанове, Чугуївського р-ну Харківської обл. 13.08.2004.
20. Жуга Віктор Михайлович, 1934 р. н., записано в смт. Малинівка, Чугуївського р-ну Харківської обл. 7.08.2004.
21. Кабанець Марія Степанівна, 1945 р. н. (родом з с. Мосьпанове), записано в с. Іванівка, Чугуївського р-ну Харківської обл. 8.08.2004.
22. Кардашова Євдокія Омелянівна, 1926 р. н., записано в с. Волохів Яр, Чугуївського р-ну Харківської обл. 9.08.2004.
23. Легуша Марія Кузьмівна, 1936 р. н., записано в смт. Малинівка, Чугуївського р-ну Харківської обл. 7.08.2004.
24. Літовченко Лідія Юхимівна, 1941 р. н. (родом з с. Вязовое Красноружецького району Белгородської обл.), записано в смт. Малинівка, Чугуївського р-ну Харківської обл. 7.08.2004.
25. Разумова Наталя Михайлівна, 1960 р. н., записано в с. Базаліївка, Чугуївського р-ну Харківської обл. 10.08.2004.
26. Саратовська Марія Миколаївна, 1926 р. н., родом з Вовчанського р-ну, записано в с. Леб'яже Чугуївського р-ну Харківської обл. 11.08.2004.
27. Службовець сільради, записано в с. Леб'яже Чугуївського р-ну Харківської обл. 11.08.2004.
28. Спіріна Катерина Петрівна, 1976 р. н., записано в с. Мосьпанове, Чугуївського р-ну Харківської обл. 12-13.08.2004.
29. Троян Антоніна Лаврентіївна, 1936 р. н., записано в смт. Малинівка, Чугуївського р-ну Харківської обл. 7.08.2004.
30. Штанська Ганна Гнатівна, 1921 р. н. (родом з с. Борщова), записано в с. Леб'яже Чугуївського р-ну Харківської обл. 11.08.2004.

В. В. Маликов

Наем пастуха на Слобожанщині во второй половине XIX – начале XXI вв.

В данной статье изучено значение найма пастуха в бытовании способов пастыбы скота, в обычно-правовых представлениях и социальной жизни слобожанского крестьянства. Анализ этнографических источников II половины XIX – начала XXI вв. позволил установить направления изменений исследуемого явления и его влияние на хозяйство, общественные отношения, социализацию, традиционные верования и представления крестьян.

Ключевые слова: наём, пастыба, пастух, Слобожанщина, обычное право, социализация.

V. V. Malikov

The Hire of Cattleman in Slobidska Ukraine of the II Half of XIX – Beginning of XXI Centuries

The significance of the hire of cattleman in the existence of ways of cattle pasturing, customary law ideas and social life of Slobidska Ukraine peasantry is studied in this paper. The analysis of ethnographic sources of the II half of XIX – beginning of XXI centuries has made possible to find out main trends of changes of traced phenomenon and their influence on farming, social relations, socialization, traditional beliefs and ideas of peasantry.

Key words: hire, pasturage, cattleman, Slobidska Ukraine, customary law, socialization.